

дарственного архива Службы безопасности Украины, в которых отражаются различные аспекты общественно-политической, социально-экономической и духовной жизни Западной Украины изучаемого периода, репрессивная деятельность органов НКВД. В центре внимания – положение украинского и польского населения в условиях сталинской тоталитарной системы.

Ключевые слова: Вторая мировая война, Западная Украина, тоталитарная система, историография, источники.

Volodymyr Baran. Western Ukraine in 1939–1941: a Review of Historiography and Archival Sources. The article analysed the modern historiography of the history of Western Ukraine in 1939–1941 as well as the main archival sources, in particular, the principal funds and selected materials from the collections of the central state archives of Ukraine and the Russian Federation. Special attention was paid to the documents of the Sectoral State Archive of the Security Service of Ukraine which reflect various aspects of the socio-political, socio-economic and spiritual life in Western Ukraine of the researched period and the repressive activity of the NKVD bodies. The focus is on the situation of the Ukrainian and Polish population in the conditions of the Stalin's totalitarian system.

Key words: World War II, Western Ukraine, totalitarian system, historiography, sources.

Стаття надійшла до редколегії
16.11.2018 р.

УДК 94(477)«085/1170»:271.2]:930(100=161.2)

Тимофій Зінкевич

Проблема християнізації Київської Русі у висвітленні української діаспорної історіографії

У статті проаналізовано основні праці дослідників української діаспори з історії релігії та церкви в Україні, а також стосовно історичних передумов та основних етапів християнізації Київської Русі. Висвітлено вплив християнства на суспільно-політичне, соціально-економічне та культурне життя давньоруського суспільства. Предметом особливої уваги стала проблема державно-церковних відносин в інтерпретації фахових істориків і церковно-релігійних діячів періоду 20–80-х рр. XX ст. З'ясовано особливості підходів різних авторів до вивчення цього питання, піддано критичному аналізу їхні погляди, оцінки та висновки.

Ключові слова: історіографія, українська діаспора, Київська Русь, християнізація, релігія, церква, державно-церковні відносини.

Постановка наукової проблеми та її значення. Проблема християнізації Київської Русі, маючи багату та різноманітну історіографію, не втратила своєї актуальності й нині. З проголошенням Україною незалежності з'явилися наукові праці, у яких дослідники зробили спроби із сучасних наукових позицій розкрити передумови та перебіг християнізації Русі, з'ясувати роль християнської церкви в суспільно-політичному, соціально-економічному й культурному житті давньоруського суспільства. Однак часто поза увагою дослідників залишається потужний пласт української діаспорної історіографії 1920–1980-х рр. Фаховими істориками та релігійними діячами діаспори в цей період опубліковано десятки праць, які мають важливе науково-теоретичне та практичне значення. Вони можуть стати основою для визначення кола нових проблем і напрямів у дослідженні історії релігії та церкви, допомогти визначитися з методологічними орієнтирами в підходах до наукової інтерпретації ролі та місця християнства в Київській Русі й у сучасній Україні.

Мета публікації – проаналізувати внесок дослідників української діаспори у вивчення проблем, пов'язаних із запровадженням християнства в Київській Русі, з'ясувати їхні погляди на роль і місце церкви в Давньоруській державі.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Початок наукового вивчення історії християнської церкви в Київській Русі та її ролі в суспільно-політичному, соціально-економічному й культурному житті Давньоруської держави розпочався на межі XVIII–XIX ст. Саме в цей період відбулось інституційне становлення української історичної науки: виникли наукові

осередки, якими стали, передусім, університети та спеціальні кафедри при них, наукові гуртки й товариства; сформувалася когорта фахових істориків, публікації яких набули якості професійних наукових досліджень. Розпочався процес формування концепцій не лише української, а й російської національної історії. Принципово важливим питанням як для української, так і для російської історіографії стало обґрунтування власного права на історичну спадщину Київської Русі.

За більш ніж два століття історіографія досліджуваної проблеми пройшла кілька етапів у своєму розвитку. Українськими та російськими істориками кінця XVIII – початку XX ст. порушено багато питань, які торкнулися ролі й місця християнської церкви в історії Київської Русі, однак багато проблем залишилося поза увагою дослідників. Підсумовуючи цей етап, М. Грушевський у 1914 р. писав, що історія церковних відносин київського періоду залишається надзвичайно бідною на історичні дані, та в ній існує багато прогалин, які заповнені лише частково [4]. Така оцінка вченого актуалізувала роботу істориків наступних поколінь, спонукаючи їх до глибшого вивчення різних аспектів історії християнської церкви в добу Київської Русі.

Однак у радянські часи українські історики оминали проблеми, пов'язані з історією релігії та церкви в Україні як такі, що незручні з ідеологічних міркувань, не відповідають марксистсько-ленінському баченню ролі релігії й церкви в суспільстві. Натомість в українській діаспорній історіографії цей напрям розроблявся досить активно та сформувався як окрема галузь українознавства. Він широко представлений працями як релігійних та громадських діячів, так і професійних дослідників. Більшість із них стали відомими в Україні лише з проголошенням незалежності та значною мірою заповнила прогалини радянської історіографії 20–80-х рр. XX ст. Вони стали важливим кроком у вивченні й осмисленні ролі християнства в Київській Русі та Україні загалом.

Однією з таких є розвідка В. Липинського «Релігія і церква в історії України» [11]. Головний мотив запровадження Володимиром Великим християнства в Київській Русі автор убаचाє у тому, що воно «своєю духовною і організаційною єдністю скріпляло єдність державну – політичну і національну» [11, с. 45]. Тобто, на наш погляд, В. Липинський трактував нову віру як один із важливих державотворчих чинників. Розглядаючи відносини держави та церкви в давньоруську добу, дослідник висловив тезу, що духовна влада перебувала в повній залежності від світської влади [11, с. 31]. Як аргумент на користь цього він навів ситуацію, яка склалась у період феодальної роздробленості, коли церква своїм авторитетом не змогла зупинити свавілля окремих князів. На нашу думку, ця аргументація є недостатньою, як і спірною є теза про повну залежність церкви від держави в Київській Русі.

У контексті загальної історії Вселенської церкви намагався розглянути християнізацію Русі та становлення її церковної організації С. Томашівський у науковій розвідці, опублікованій на початку 1930-х рр. Ця праця набула популярності в українській діаспорі та була перевидана в перші повоєнні роки [25]. Дослідник зауважив, що становлення християнської церкви в Київській Русі відбувалося в атмосфері протистояння візантійських і римських впливів. Підкреслено негативні наслідки залежності руської церкви від Візантії, стверджуючи, що її патронат над Київською митрополією надав можливість впливати на внутрішню та зовнішню політику Київської Русі. Саме тому, на думку автора, Ярослав Мудрий розірвав ієрархічну залежність Києва від Константинополя й цим поклав початок самостійності церкви [25, с. 101]. На наш погляд, це питання є дискусійним та потребує глибшого аналізу.

На противагу С. Томашівському, Д. Дорошенко стверджував, що ієрархічна залежність руської церкви від Константинополя мала суто формальний характер. Науковець заперечував домінуючий вплив Візантії на Русь, наголошуючи на тому, що зовнішня політика київських князів була багатовекторною, а русько-візантійські відносини мали рівноправний характер. Запровадження християнства в Давньоруській державі дослідник пояснив не тиском Візантії, а тим, що з боку Володимира це було «ділом політичного і державного обрахунку» [5, с. 21]. Також учений підкреслив важливу роль християнства в процесі етнічної консолідації давньоруського суспільства [5, с. 25].

Низку праць стосовно історії церкви в Україні опублікував відомий науковець, релігійний і громадський діяч І. Огієнко (митрополит Іларіон). На основі критичного аналізу історичних джерел він висвітлив історичні передумови та основні етапи християнізації Русі, акцентуючи увагу на тому, що християнству відведено певну політичну роль [6, с. 57, 74]. Акцентовано на активній ролі вищих ієрархів у громадсько-політичних справах, проаналізовано вплив церковного судочинства на кодифікацію давньоруського права, відзначено прогресивне значення християнської віри й церкви в культурному розвитку держави.

У повоєнні роки митрополит Іларіон кілька разів повертався до цього дослідження, доопрацьовував та редагував певні фрагменти, і вже по смерті автора ця праця була перевидана в доповненому вигляді.

ді [17]. У вступній частині редактори вказали на те, що робота не стільки історична розвідка, скільки «популярний виклад багатомітової ідеології Української Православної Церкви, її історична доля і характеристика, як Церкви українського народу, Церкви національної і соборно правової» [17, с. 9]. Справді, починаючи з часів Київської Русі, автор підкреслював важливу роль Церкви в процесі українського державотворення й націотворення; завдяки цьому християнство ще з давньоруських часів набуло забарвлення громадянської релігії.

В іншій праці І. Огієнко проаналізував витоки русько-візантійських відносин у церковно-релігійній сфері, підкреслив, що вони не лише підштовхнули Русь до прийняття нової віри, а й надали певний досвід державних традицій та державно-церковних відносин [16].

У доробку І. Огієнка нашу увагу привернула ще одна праця, невелика за обсягом, але важлива для розуміння того, що християнство як віра несе в собі не лише релігійне, а й громадське начало. Автор звернувся до українців-емігрантів, хоча це звернення може бути адресованим кожному українцю, де б він не був, і насамперед в Україні. Митрополит Іларіон, спираючись на Святе Письмо, закликав берегти свої звичаї, Віру й Церкву, любити свій народ і свою землю, шанувати рідну мову [15]. Цим, на нашу думку, І. Огієнко підкреслив громадянську основу християнства.

Серед досліджень 1950-х рр. варто виокремити напрацювання І. Назарка та І. Власовського. Зокрема, праця І. Назарка (о. Іриня) стосується проблеми запровадження християнства в часи Володимира Великого. У ній автор на тлі політичної біографії князя розкрив передумови й хід християнізації, висунув власну гіпотезу щодо македонського походження руської ієрархії. Розглядаючи вплив християнства на державотворчий процес, він підкреслив, що разом із новою вірою Володимир запровадив «законоправність», залучив духовенство до вирішення справ державної ваги [23, с. 131].

Широтою проблематики та ґрунтовністю її дослідження вирізняється праця І. Власовського. Аналізуючи відносини між державою та церквою в Київській Русі, учений зауважив, що вони розвивалися на засадах симфонії або гармонії. У своєму напрацюванні І. Власовський розкритикував католицьких істориків, які вбачали в цьому прояв цезаропапізму [2, с. 47]. Однак дослідник зазначив, що держава не стояла цілком осторонь від церковних справ – вона брала в них участь, але не на засадах підпорядкування собі церкви, а на умовах партнерства. Водночас І. Власовський підкреслив великий моральний вплив церкви на державну владу. На його думку, релігія та церква прививали їй християнські ідеали добра, справедливості, милосердя [2, с. 50–51].

Особливе місце в історіографії посідає праця митрополита Й. Сліпого «Історія Вселенської церкви на Україні». Її можна віднести й до вітчизняної історіографії, оскільки автор працював над нею в 1950-х рр., перебуваючи в ув'язненні в таборах СРСР, і до зарубіжної, адже вперше її опубліковано на початку XXI ст. в Італії. Й. Сліпий влучно, на нашу думку, оцінив роль християнства в Київській Русі: «Християнство допомогло зорганізувати народ в державу» [18, с. 3]. Він також торкнувся питання участі церкви та духовенства в церковних справах, детально схарактеризував діяльність митрополита Кліма Смолятича [19, с. 6, 10, 14, 42–45]. Однак зауважимо, що окремі судження й оцінки автора потребують критичного підходу. Наприклад, ним наголошено на католицькому характері християнства в часи правління Володимира Великого, що, на наш погляд, є дискусійним питанням.

Таку саму позицію відстоював і Т. Коструба. На його думку, про католицьку правовірність Володимира свідчив культ св. Климента в Києві [10, с. 51]. Щодо статусу та підпорядкування руської церкви, автор також висловив низку спірних тверджень на зразок того, що обрання Кліма Смолятича митрополитом означало проголошення автокефалії Української Церкви [10, с. 48].

Глибиною аналізу джерел та ґрунтовністю розкриття важливих проблем, пов'язаних з історією церкви в Давньоруській державі, із-поміж діаспорних видань 1960-х рр. вирізняється праця М. Чубатого [28]. Для характеристики християнства Київської Русі в домонгольську добу дослідник увів поняття «київське християнство», для якого характерне самостійне становище церковних установ [28, с. 201]. Він протиставив київсько-український і суздальсько-московський типи християнства.

Характеризуючи відносини між церквою та державою, М. Чубатий зауважив, що конфліктів між ними майже не було, а навпаки, «практика київського християнства може слугувати як один з найкращих осягів християнства взагалі» [28, с. 268]. На думку вченого, ще за Володимира Великого головною засадою відносин держави та церкви було гасло «Свобідна церква в свободній державі» [28, с. 270]. Тобто церква користувалася повним самоуправлінням, власним судом і матеріальним забезпеченням. У цілому автор розглядав церкву як важливий чинник не лише державного, а й українського національного будівництва.

Вагомими в контексті досліджуваної теми є також напрацювання Ю. Федоріва. Автор висловив власне бачення щодо суспільної функції релігії та церкви. Він відзначив, що церква вчить людину послуху, дисципліни, організованості, уміння підпорядковувати власні інтереси загальним. Вона «помагає виховувати добрих і чесних громадян, самовідданих і чесних членів суспільства, спрямовує природні таланти людини до високих цілей» [26, с. 5]. Важливою з методологічного та наукового погляду є його оцінка церковно-державних відносин у Київській Русі. Зокрема, Ю. Федорів заперечував наявність ознак цезаропапізму в стосунках великих князів і церкви [26, с. 51].

Особливістю поглядів А. Великого на проблему запровадження християнства в Київській Русі є те, що цю проблему автор розглянув крізь призму геополітичних процесів, у які було втягнуто руські землі в IX–X ст. Він зауважив, що поширення християнства на Русі Візантія прагнула використовувати у власних державних інтересах [1, с. 31–32]. Дослідник звернув увагу на те, що процес становлення управління державою супроводжувався поширенням церковної ієрархії, тобто розглянув державне та церковне будівництво в тісному взаємозв'язку.

Низку проблем, дотичних до предмету окресленої проблеми, порушено також у праці Ю. Мулика-Луцка [20]. Науковець підкреслив, що запровадження християнства в Київській Русі стало переломною подією не лише в релігійному та культурному вимірі, а й у державно-політичному [20, с. 15]. У його праці держава й церква виступають як дві основні інституції, на які спиралася давньоруська державність. Відносини між ними, на думку автора, ґрунтувалися на засадах симфонії, і саме такий тип відносин відчувається в знаменитому «Слові про закон і благодать» митрополита Іларіона.

Одним із проявів співучасті церкви у формуванні державних інституцій у Київській Русі став її активний вплив на формування законодавства та судочинства. На цьому наголошує О. Лотоцький. Автор здійснив ґрунтовний огляд джерел церковного права, зокрема Номоканонів, Кормчих книг, проаналізував Устав Володимира Великого, низку княжих грамот [12, с. 77–78; 82; 136; 204; 254]. Він зробив висновок, що їхні норми регламентували не лише церковні відносини, а й цивільно-правові. На думку дослідника, церковне право стало одним із джерел Руської Правди.

У другій половині 1980-х рр. дослідниками української діаспори опубліковано низку видань стосовно 1000-ліття хрещення Русі. Серед них виокремимо «Хрестоматію тисячоліття хрещення Русі-України» [27], до якої ввійшли статті науковців (істориків, теологів, культурологів), частина з яких розкриває давньоруський період. Зокрема, у працях висвітлено роль Володимира Великого в справі запровадження християнства [24, с. 24–38], порушено загальні питання християнізації Русі [8, с. 55–67], розкрито культурологічні аспекти діяльності церкви [3, с. 75–89; 7, с. 67–75]. Окремо подано публікації першоджерел з історії християнства в Київській Русі [27, с. 122–134]. На нашу думку, більшість із них мають науково-популярний характер й ідейне спрямування – спростувати право Москви на українську історичну та церковну спадщину.

Паралельно з формуванням Давньоруської держави розглянув процес християнізації Русі В. Косик. Наголошуючи на імперському характері Давньоруської держави, автор акцентує увагу на часових відмінностях запровадження нової віри в Наддніпрянщині й у Північно-Східній Русі, де цей процес тривав упродовж XI–XII ст. і нерідко здійснювався силовим способом. Учений також порушив проблему походження руської церковної ієрархії та її ролі в поширенні християнства [9].

Своєрідним підсумком діаспорних досліджень історії церкви в Україні став Ювілейний науковий конгрес, присвячений 1000-літтю хрещення Русі-України. За його матеріалами опубліковано збірник, до якого ввійшла низка доповідей стосовно періоду Київської Русі. Зокрема, у них розкрито структуру та особливості церковної організації на Русі в княжі часи [22, с. 74–108], проаналізовано суспільно-економічні відносини з церквою на основі Уставу Володимира Великого [14, с. 108–136], охарактеризовано різні аспекти літургійної діяльності церкви [21, с. 418–458], визначено головні аспекти впливу християнізації на розвиток писемності та освіти в Київській Русі [13, с. 630–678].

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, українська діаспорна історіографія історії християнської церкви в Київській Русі є багатою та різноманітною. Серед основних проблем, піднятих дослідниками, були передумови й хід християнізації Русі, роль та участь церкви в суспільно-політичному й культурному житті, відносини між церквою та державою тощо. Більшість праць відзначаються глибиною вивчення й аналізу джерельного матеріалу, відсутністю ідеологічних та методологічних упереджень, характерних для тогочасної радянської історіографії.

Спільним для всіх вищезгаданих досліджень стало те, що їхні автори розглядали окреслений період як один з етапів становлення Української церкви, підкреслюючи її національний характер ще з княжих

часів. Окремі розбіжності трапляються в трактуванні походження церковної ієрархії Давньоруської держави, в оцінках візантійських і римських впливів на руську церкву, у висновках щодо характеру відносин між державою та церквою. Однак спільним для всіх досліджень є те, що, на думку їхніх авторів, християнська церква виступила важливим державотворчим чинником, який сприяв консолідації давньоруського суспільства, політичному, економічному й культурному розвитку Київської Русі, зміцненню її міжнародного авторитету. Усі ці праці є вагомою частиною української історіографії та залишаються актуальними й нині з науково-теоретичного та практичного погляду.

Джерела та література

1. Великий А. Г. З літопису християнської України. Рим, 1968. 277с.
2. Власовський І. Нарис історії української православної церкви. Нью-Йорк, 1955. 296 с.
3. Геврик Т. Архітектура Київської Русі. *Хрестоматія тисячоліття хрещення Русі-України*. Філадельфія; Торонто, 1986. С. 75–89.
4. Грушевський М. С. *Голос минулого*. Санкт-Петербург, 1914. Т. I. С.307–311.
Рецензія на книгу: Приселков М. Д. Очерки по церковно-политической истории Киевской Руси X–XII вв.
5. Дорошенко Д. Православна церква в минулому й сучасному житті українського народу. Берлін, 1940. 69 с.
6. Іларіон (Огієнко). Українська церква. Прага, 1942. 236 с.
7. Копач О. Християнство і література. *Хрестоматія тисячоліття хрещення Русі-України*. Філадельфія; Торонто, 1986. С. 67–75.
8. Корчмарик Б. Християнізація Європейського Сходу. *Хрестоматія тисячоліття хрещення Русі-України*. Філадельфія; Торонто, 1986. С. 55–67.
9. Косик В. Тисячоліття християнства в Україні (988–1988). Брюссель; Лондон, 1987. 64 с.
10. Коструба Т. Нариси з церковної історії України X–XIII ст. Торонто, 1955. 137 с.
11. Липинський В. Релігія і церква в історії України. Філадельфія: З друкарні «Америки», 1925. 111 с.
12. Лотоцький О. Українські джерела церковного права. Нью-Йорк, 1984. 306 с.
13. Любомир Р. Винар. Християнізація України і розвиток писемної культури й освіти в Києві в X–XI століттях (вибрані питання і гіпотези). *Збірник праць Ювілейного наукового конгресу у 1000-ліття хрещення Русі-України*. Мюнхен, 1988/1989. С. 630–678.
14. Микола Богатюк, Сиракюзи Н. Й. Устав Володимира Великого і суспільно-економічні зносини з Церквою *Збірник праць Ювілейного наукового конгресу у 1000-ліття хрещення Русі-України*. Мюнхен, 1988/1989. С. 108–136.
15. Митрополит Іларіон. Бережімо все своє рідне! Вінніпег, 1947. 32 с.
16. Митрополит Іларіон (Огієнко). Візантія й Україна. До праджерел української православної віри й культури. Вінніпег, 1954. 96 с.
17. Митрополит Іларіон. Українська церква. Нариси з історії української православної церкви: у 2 т. Вінніпег, 1982. 336 с.
18. Митрополит Йосиф Сліпий. Історія Вселенської Церкви на Україні. Т. 2. Друга золота доба: від загального введення християнства св. Володимиром до викликання церковного роздору за князя Володимира Мономаха (988–1125). Рим, 2003. 336 с. С. 3
19. Митрополит Йосиф Сліпий. Історія Вселенської Церкви на Україні. Т. 3. Ч. 1. Від впровадження царгородського розколу на Україні до введення Флорентійської унії (1125–1439). Рим, 2000. 280 с.
20. Мулик-Луцик Ю. Нарис історії Української Православної Церкви. Вінніпег, 1979. Ч. 1. 181 с.
21. о. Іван Музичка. Значення Літургії у благовістуванні в Київській Русі. *Збірник праць Ювілейного наукового конгресу у 1000-ліття хрещення Русі-України*. Мюнхен, 1988–1989. С. 418–458.
22. о. Іван Хома. Церковна організація на Русі княжих часів. *Збірник праць Ювілейного наукового конгресу у 1000-ліття хрещення Русі-України*. Мюнхен, 1988/1989. С. 74–108
23. о. Іриней І. Назарко. Святий Володимир Великий, Володар і Хреститель Русі-України. Рим, 1954. 227 с.
24. Полонська-Василенко Н. Святий Володимир Великий. *Хрестоматія тисячоліття хрещення Русі-України*. Філадельфія; Торонто, 1986. С. 24–38.
25. Томашівський С. Історія церкви на Україні. Філадельфія, 1947. 159 с.
26. Федорів Ю. Історія церкви в Україні. Торонто, 1967. 364 с.
27. Хрестоматія тисячоліття хрещення Русі-України. Філадельфія; Торонто, 1986. 320 с.
28. Чубатий М. Історія християнства на Русі-Україні. Рим; Нью-Йорк, 1965. Т. 1 (до р. 1353). 816 с.

Тимофій Зинкевич. Проблема християнізації Київської Русі в освітленні української діаспорної історіографії. В статті аналізуються основні твори дослідників української діаспори по історії релігії і церкви в Україні, які присвячені історическим передумовкам і основним етапам християнізації Київської Русі, відображається вплив християнства на суспільно-політичну, соціально-економічну і

культурную жизнь древнерусского общества. Предметом особенного внимания стала проблема государственно-церковных отношений в интерпретации профессиональных историков и церковно-религиозных деятелей периода 20–80-х гг. XX в. Выясняются особенности подходов разных авторов к изучению этого вопроса, подвергаются критическому анализу их взгляды, оценки и выводы.

Ключевые слова: историография, украинская диаспора, Киевская Русь, христианизация, религия, церковь, государственно-церковные отношения.

Tymofii Zinkevych. The Problem of Christianization of Kyiv Rus in the Coverage of Ukrainian Diaspora's Historiography. The article deals with the analysis of the main proceedings of Ukrainian diaspora's researchers on the history of religion and Church in Ukraine devoted to the historical preconditions and the main stages of Christianization of Kyiv Rus, highlighted the influence of Christianity on the socio-political, socio-economic and cultural life of ancient Rus society. The subject of special attention became the problem of state-church relations in the interpretation of professional historians and church-religious figures of the 1920–1980s. The peculiarities of the approaches of different authors to the study of this problem have been clarified; their opinions, assessments and conclusions have been critically analysed.

Key words: historiography, Ukrainian diaspora, Kyiv Rus, Christianization, religion, church, state-church relations.

Стаття надійшла до редколегії
07.12.2018 р.

УДК 930:314.122.6(477.4)

Неля Романюк

Етнічні громади Правобережної України в історичних дослідженнях

Розглянуто історіографію етнічної історії Правобережної України періоду економічної модернізації (1861–1914 рр.), внесок поляків, євреїв, німців і чехів у соціально-економічний розвиток Київщини, Поділля та Волині.

Ключові слова: історіографія, етнічні громади, колонізація, господарська діяльність, Правобережна Україна.

Постановка наукової проблеми та її значення. Гармонізація міжетнічних відносин є одним із важливих завдань державної влади. У зв'язку з цим актуальним залишається вивчення історичного аспекту цієї проблеми. Тим більше, що в сучасному світі в умовах процесу глобалізації зростає загроза втрати національної ідентичності та взагалі – зникнення деяких народів. Набувають гостроти проблеми між-етнічних конфліктів, мирного співіснування народів заради задоволення необхідних життєвих потреб, збереження довкілля, охорони здоров'я.

Мета статті – аналіз досліджень проблеми етнічних спільнот Правобережної України другої половини XIX – початку XX ст. у працях українських і зарубіжних істориків.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів досліджень. За Всеросійським переписом населення 1897 р. у Правобережній Україні основну частину становило корінне українське населення – воно проживало переважно в сільській місцевості, оскільки традиційно основною сферою діяльності була праця на землі. На це звертав увагу український статист і діяч національного руху О. Русов. Проаналізувавши матеріали перепису, він дійшов висновку, що «[...] у роботах на здобуття матеріалів їстівних українці переважають всі народи, які живуть у Російській імперії, обробляти ж сі першорядні продукти в ковбаси, цукор, пиво тощо, щоб сим заробляти собі засоби життя, вони не так здатні, як інші, бо сим займаються вдвоє менше од всіх других. Так само вдвоє, або далеко менше, ніж уся людність держави, українці отдають працю на виріб матеріалів для одежі, для будівлі хат і всяких речей життя, на транспорт або громадську службу; у ділах торговельних, банкових і дрібного кредиту українців менше, ніж серед усієї людності Росії; так само і тих, що живуть без корисної праці для інших, серед українців менше. Всі сили український народ отдає на здобування сириці для їжі – цієї найпершої потреби, важнішої од одіжу і будівлі» [20, с.105].

Разом з українцями на спільній території мирно вживалися різні етноси, зумовлюючи розмаїття господарського та культурного життя. Об'єднувальним фактором була праця в напрямі соціально-